

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Здобуття Україною незалежності, побудова своєї державності висунули нагальні завдання пошуку нових цінностей та орієнтирів, які б мали не імперський чи класовий, а загальнолюдський характер і враховували специфіку їх прояву в житті кожного народу. Зазначене вплинуло й на дослідження в галузі національної культури, філософії, їх нового бачення та осмислення.

Сьогоднішній світ, спрямований у майбутнє, все більше заглиблюється у минувшину. Наші суспільні ідеали, зауважував з цього приводу Ж.-П. Сартр, не подібні до прикордонного стовпа, вони є тим, що з них зроблять люди. Результати історичної діяльності істотно відрізняються від початкового проекту, оскільки, як зауважував Ж.-П. Сартр, ми не можемо змінити минулого, але ми завжди можемо надати йому інше продовження.

Така визначеність історії майбутнім тлумачиться М. Гайдеггером як “доля” (німецьке слово “доля” – Schicksal – має спільний корінь з Geschichte – “історія”). Інша (крім “долі”) детермінантна історії, за М. Гайдеггером, є “повторення” (Wiederholen). Мається на увазі процес постійного “повернення” до одних і тих самих історичних фактів і подій з метою їх переосмислення (уточнення нового “прочитання” тощо). Ми постійно повертаємося до писаної історії – вдосконалюємо, корегуємо, навіть “перепишуємо” її, і це нормально: адже часто історія “пишеться” під кутом зору авторів історичних “проектів”, а реальний хід подій, як правило, не вписується в них з достатньою адекватністю. Одним із яскравих прикладів такого “повернення” є велика дослідницька праця групи французьких істориків – медієвістів (так звана школа “Анналів”), які переглянули самі принципи історичного світобачення, коли звернення до ментальності народних мас, цієї “німотної більшості”, змусило по-новому поглянути на духовне життя Середньовіччя.

В українській культурі, як і українському суспільстві в цілому, також відбуваються такі процеси, хоча вони мають свої особливості. Адже ще з Івана

Котляревського, Тараса Шевченка та Пантелеймона Куліша розпочався цей “похід у минуле”, який триває і нині.

Як відомо, причини цього досить поширеного явища - на поверхні. Воно фактично розпочалося з ідеями Просвітництва, коли оптимістична віра в могутність людського розуму спрямовує думку дослідників на необмежене намагання “судити” все буття в цілому, в тому числі й найскладніші питання свого власного буття, “світлом розуму”. А це поглиблює зацікавленість минулим, в глибинах якого проглядаються першопричини буття.

Саме тому, починаючи з Йоганна-Готфріда Гердера (1772-1803), є непроминальним зацікавлення до вивчення та відтворення особливостей історії духовної культури та життя різних народів.

У процесі відродження важливим є не лише звернення до минулого як такого, а відродження у минулому того, що через різні причини не входило до складників пам’яті актуальної культури. Адже протягом історії зміст пам’яті національної культури змінюється. Вона включає в себе лише те з минулого, що виявляється співзвучним до актуальних потреб сьогодення. Все ж інше відтісняється зі сфери пам’яті в “зону забуття”, де зберігається у вигляді релікту, анахронізму, пережитку тощо. Це відбувалося і з нашим минулим, яке постійно репресували, придушували, приховували, фальсифікували, в тому числі і щодо творчості українських мислителів за кордоном, яких прокомуністичні ідеологи намагалися трактувати як “зрадників”, “шпигунів”, “українських буржуазних націоналістів”. Адже тільки в Радянській Україні, переконували нас псевдовчені від марксизму-ленінізму, можна досягти успіхів в економічній, науковій або культурній сферах. Сьогодні відкриваються все нові і нові імена українців, які волею обставин опинилися за межами України, на чужині, заслужили повагу як політичні, громадські, релігійні, освітні діячі, письменники, митці, науковці. Одні з них продовжують примножувати свій внесок у скарбницю людства, інші ж назавжди залишилися в далеких краях... До таких українців на чужині належить і Олександр Кульчицький (1895-1980) -

український філософ, автор численних праць зі світоглядної, гносеологічної та психологічної проблематики, публікацій з етнології, педагогіки, літературознавства. Філософська творчість вченого є виявом вільного українського мислення, але, на жаль, за межами нашої землі, через те, що в Україні неможливо було займатися науковою філософією. Особливо це стосувалося осмислення, вивчення української ментальності, характерних, специфічних рис духовності нашого народу, оскільки в його філософському доробку проблема людини, особистості, її духовний світ посідають центральне місце. Творчість О. Кульчицького ще майже невідома і потребує серйозного наукового дослідження. Цим і обґрунтовується актуальність теми нашої дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до тематики науково-дослідної роботи кафедр філософії та історії, політології Тернопільського державного економічного університету. Зокрема, дисертація написана у контексті планової теми: “Посттоталітарна трансформація українського суспільства: політико-культурний аспект”, яка розробляється на цій кафедрі. Державний реєстраційний номер 01050000852 Міністерства освіти і науки України. Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 02071122.

Стан наукового опрацювання проблеми. Історія філософії України здійснює важливий внесок у розв'язання сучасних проблем культурно-національного відродження та державотворення. Через це є важливим і необхідним розвиток українських історико-філософських студій, проблематика яких раніше або замовчувалася, або розглядалася з позицій однолінійного підходу, принципів “партійності”, “соціального детермінізму”, усталених ідеологем. Це ускладнює завдання для визначення стану наукового опрацювання досліджуваної проблеми. Питання філософського українознавства стали актуальними в останнє десятиліття. Сьогодні ж є можливим повернення

до творчості видатних українських діячів, імена яких десятиліттями замовчувалися або були дискредитовані на батьківщині.

В Україні донедавна ніхто не займався дослідженням наукової спадщини О. Кульчицького. Його повернення в Україну відбулося із прийняттям незалежності завдяки вченим І. Бичку, А. Карасю, В. Храмовій, І. Огороднику, Ю. Федіву, Н. Мозговій, концепти яких розкривають значення української філософії в розвитку національної самосвідомості, визначаються критерії обсягу філософських вчень, об'єкти дослідження, типи філософування, висвітлюється роль персоналій. Перші наукові дослідження творчості професора О. Кульчицького – це, насамперед, збірник наукових праць „Українська душа” (1992 р., передмова В. Храмової), наукові повідомлення у збірнику „Філософсько-антропологічні читання” з нагоди сторіччя від дня народження О. Кульчицького (1996 р.). Особливу зацікавленість викликає праця філософа „Основи філософії і філософічних наук” (1949 р.), яка вперше була видана за межами України, і тільки в 1995 р. була перевидана тут. Львівський філософ А. Карась упорядкував матеріали цього рукопису, здійснив його наукову редакцію і у передмові вперше ознайомив українців із науковим доробком О. Кульчицького.

За кордоном наукову спадщину О. Кульчицького вивчала доктор Блянка Єржабкова, якій вдалося скласти системний каталог його праць. Дослідником творчості професора О. Кульчицького також є учень вченого Кирило Митрович. Завдяки йому вийшла в світ у 1985 р. філософська й етнопсихологічна синтеза праць вченого під назвою „Український персоналізм”. Деякі моменти філософських поглядів мислителя зустрічаємо у В. Яніва „Нариси до історії української етнопсихології”, виданій Українським Вільним Університетом (м. Мюнхен, 1993). Оцінку наукової творчості О.Кульчицького в Українському Вільному Університеті в період з 1945-1955рр. дав І.Мірчук у своїй праці “Оцінка про наукову й академічну працю професора доктора О.Кульчицького на Українському Вільному Університеті. 1945-1955”.

Осмисленню філософських поглядів О. Кульчицького, а зокрема специфіки філософського знання, сприяє загальний рівень теоретичної розробки проблематики, відображений у дослідженнях світових та українських мислителів різного часу: Платона, Б. Спінози, Р. Декарта, І. Канта, Г. Гегеля, І. Гізеля, С. Гогоцького, Г. Сковороди, П. Юркевича, Д. Чижевського. До них постійно долучаються нові дослідники, у працях яких розглядаються ті чи інші теоретичні конструкти, виявляючи в собі яскраво виражену інтенціональність.

Слід відзначити внесок представників сучасної вітчизняної філософської думки у розробленні цієї проблематики: А.К.Бичко, І.В.Бичка, Б.І.Бичко, В.С.Горського, П.І.Гнатенка, Ф.І.Проков'єва, О.Забужко, С.Г.Кримського, М.І.Лука, А.І.Погорілого, Є.А.Бистрицького, В.І.Шинкарука, О.І.Яценка, М.Ю.Русина, В.І.Іванова, В.Г.Табачковського, відмінною рисою творчості яких є тлумачення філософсько-культурної спадщини України в синтезі з традиціями європейського ірраціоналізму, “філософії життя”, екзистенціалізму і персоналізму, в результаті якого виникає феномен українського інтелектуалізму.

Осмисленню філософських поглядів О.Кульчицького, що стосуються проблеми особистості, її духовності, які він аналізує як новітню модифікацію одного з феноменів історико-філософського процесу, сприяє рівень їх досліджуваності.

В українській літературі теоретичні напрацювання антропологічної проблематики відображені у творах мислителів різних періодів. Починаючи від Г.Сковороди, П.Юркевича, антропологів Х.Вовка, І.Раковського, продовжуючи дослідниками у діаспорі І.Мірчуком, М.Шлемкевичем, Д.Чижевським та іншими, а також класиками української етнопсихології – Д.Віконською, М.Костомаровим, Ю.Липою, В.Липинським, Д.Чижевським, В.Янівом, Я.Яремою та іншими. Більшість яких у своїх працях спиралися на дослідження таких вчених, як А.Бергсон, Н.Гартман, І.Кант, Е.Муньє, Б.Паскаль, Ж.-

П.Сартр, М.Шелер, В.Штерн, К.-Г.Юнг та інших, твори яких також стосуються філософсько-антропологічної та етнопсихологічної тематики.

Слід відзначити внесок представників сучасної української філософської думки у розроблення цих питань. Це насамперед світоглядний напрям, пов'язаний із виробленням нової парадигми філософування "Людина-буття", започаткованої Київською школою філософів В.І.Шинкарука ще наприкінці 60-х рр. ХХ ст. Тут людина осягається не у якійсь одній визначеності, а в усій її універсальності, пов'язаній з відвертістю світові власного буття, своєї життєдіяльності. Започаткована ця нова парадигма знайшла своє продовження серед таких вітчизняних вчених, як А.К.Бичко, І.В.Бичко, М.М.Верніков, М.О.Булатов, В.П.Іванов, В.Г.Табачковський, Н.В.Хамітов, О.І.Яценко. роботи яких визначили подальший магістральний напрям, в річищі якого переважно досліджувалася проблема людини.

Найбільш розробленим в українській науці є особистісний аспект проблеми. Насамперед це стосується праці А.Т.Гордієнка з соціальної перспективи буття особистості у зарубіжних країнах, дослідження В.П.Андрущенка присвячені проблемам соціалізації людини, Є.К.Бистрицького з особистісного виміру культури, а також А.М.Лоя - з соціокультурного змісту простору та часу як форм соціального буття людини.

Розумінню розвитку онтологічних і гносеологічних варіантів західноєвропейської та вітчизняної культури в філософії та їх впливу на формування українського філософського мислення присвячені праці В.І.Гусєва, Я.Д.Ісаєвича, М.В.Кашуби, В.В.Ільїна, Н.Я.Горбача, І.В.Паславського, А.І.Пашука, М.Г.Братасюк, в яких досліджується широкий спектр дотичних проблем.

І все ж в українській філософії донині немає дослідження, в якому особливості формування типу української людини з точки зору персоналізму О.Кульчицького постали б цілісно. Ось чому так потрібне спеціальне дослідження самої постаті філософа і його поглядів.

О. Кульчицький був прихильником персоналістської доцільності життя особистості. Він прагнув витлумачити суть людської особистості з огляду на її походження, самозвершення і призначення. Пошуки філософської концепції людини привели його до переконання у персоналізмі як адекватному методі усвідомлення людської суті взагалі. О. Кульчицький був переконаний щодо вирішального значення персональної долі кожної людини, він осмислював буття людини в контексті сучасної європейської філософії, при цьому наголошував на необхідності повного збереження і розквіту українського народу в колі європейських народів. Все це дозволяє нам говорити про його концепцію українського націонал-персоналізму. На думку О. Кульчицького дати точне визначення персоналізму як окремої філософської парадигми неможливо, через те, що, як правильно стверджував Е. Муньє, немає єдиного цілісного напрямку сучасного персоналізму – існують лише доволі різні „персоналізми” різних вчених. Але всіх їх об’єднує зосередження уваги на дослідженні людської особистості.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є насамперед розгляд постаті О. Кульчицького в контексті світової філософії, антропології, характерології, етнопсихології, а також на виокремленні теоретико-філософських поглядів вченого. У дисертації аналізуються важливі філософські проблеми, які досліджував філософ, і які є сьогодні актуальними. Серед них:

- розгляд та осмислення особливостей формування типу української людини з точки зору націонал-персоналізму;
- дослідження і характеристика українського національного характеру (світоглядного менталітету);
- з’ясування ролі персоналістських тенденцій у розвитку духовного життя України;
- з’ясування значення філософії та філософічних наук для людини;

- вивчення питання структури та змісту філософського знання, проблеми співвідношення філософського і наукового знання.

Аналіз цих філософських проблем сприяє розв'язанню таких дослідницьких завдань:

- дослідження антропологізму філософських пошуків західноєвропейських і українських філософів та їх вплив на філософські інтенції О.Кульчицького;
- з'ясування джерел і світоглядно-методологічних орієнтирів філософа;
- визначення філософсько-антропологічних поглядів О. Кульчицького;
- розгляд основних чинників формування українського національного характеру та їх особливостей, які виділяє вчений;
- виокремлення оригінальних аспектів О. Кульчицького на структуру та зміст філософського знання, його ролі та значення для людини;
- доведення ролі націонал-персоналістських тенденцій О.Кульчицького в духовному житті України;
- висвітлення нових ідей, внесених філософом в українську та світову науки;
- обґрунтування тези, висунутої О.Кульчицьким, що українська духовність, детермінована ментальними основами національного світовідчуття та світосприйняття, є гуманістичною парадигмою з яскраво вираженим націонал-персоналістським змістом;
- визначення місця філософської концепції мислителя у генезі української філософської думки;
- визначення ролі та місця О. Кульчицького в світовій філософії на основі одержаних в результаті.

Об'єктом дослідження є філософські концепції українського діаспорного філософа Олександра Кульчицького в контексті розвитку світової філософської думки.

Предметом дослідження є світоглядно-філософські погляди О.Кульчицького на проблеми філософії та філософських наук, особистість, її духовність.

Методи дослідження. У дисертації використані загальнонаукові принципи історизму, системності та світоглядного плюралізму у вивченні та узагальненні джерельної бази дослідження постаті українського філософа О.Кульчицького, спираючись на які автор намагалася уникнути однобічності, монологізму, спрощення та ідеологізації. У процесі дослідження осмислення праць філософа відбувалося за допомогою компаративного методу. Для визначення сутності українського націонал-персоналізму О.Кульчицького в реальній співмірності з духовно-культурними артефактами застосовується конститутивний метод. Предметно-регулятивний аналіз змісту та аспектації філософського вчення мислителя здійснено за допомогою дискурсивних підходів філософської антропології, екзистенціалізму, персоналізму. До розгляду окремих проблем було застосовано концептуально-феноменологічний метод дослідження. Теоретико-синтетичне зіставлення темпоральних і смислових особливостей інтелектуальних надбань О.Кульчицького з традиціями європейських мислительських стратегій досліджувалося методом контамінаційного аналізу, що дозволило ідентифікувати ці особливості в рефлексіях гуманістичних домінант сучасної філософії. Крім того, аналізуючи погляди О.Кульчицького в контексті проблем сучасності, автор широко використала порівняльний принцип.

Наукова новизна дослідження полягає в генералізованому узагальненні історико-філософської спадщини відомого українського діаспорного філософа О.Кульчицького, визначенні його філософії як зрілої форми науково і методологічно забезпеченої системи знань; з'ясуванні націонал-персоналістських поглядів філософа, здатних адекватно відтворити картину духовно-культурного буття українців.

У рамках розгляду світоглядно-філософських поглядів О.Кульчицького автором сформульовані нові теоретичні положення, в яких отримали результати й висновки дисертаційного дослідження:

- з'ясовано, що діяльність О.Кульчицького, з одного боку, є явищем європейської традиції, а з іншого, - вагомим наслідком розвитку української філософської думки. Його світоглядні, теоретичні та методологічні принципи формувалися під впливом ідей І.Канта, Е.Муньє, М.Шелера, В.Штерна, Г.Сковороди;
- з'ясовано, що філософ заклав міцні підвалини дослідження особливостей українського менталітету. Він пояснив суть людської особистості з позиції націонал-персоналізму;
- О.Кульчицький був впевнений, що кожний народ має свої специфічні особливості, свій неповторний світогляд і національний характер. У зв'язку з цим філософом проведений аналіз тих чинників, які його формують;
- відповідно до проведеної філософської рефлексії встановлено, що український націонал-персоналізм О.Кульчицького є новою формою осмислення буття людини і в цьому значенні виступає змістовною предтечею класичного персоналістичного гуманізму;
- аргументовано, що розробка О.Кульчицьким гуманістичної проблематики на основі специфіки національного менталітету спонукала до формування системи понятійно-категоріальних узагальнень, у яких чітко простежується персоналістський характер української духовності;
- концептуально доведено, що осмислення дійсності О.Кульчицьким через „серце” є певною аналогією персоналістській трансцендентності, завдяки чому виникає можливість визначити роль і функції суб'єкта в орієнтації на нову систему персональних цінностей;
- з'ясовано, що головною філософською заслугою українського мислителя є відкриття націонал-персоналізму, сенс якого полягає в поясненні природи особи українця як з погляду універсальності, засади якої знаходяться у природі існування „вартостей”, так і унікальності, яка існує в реальності лише у притаманних для особи можливостей;

- обґрунтовано, що першим, визначивши філософію не як науку, а цілісну систему знань, О.Кульчицький випередив свій час, а його ідеї є актуальними сьогодні;
- з'ясовано, що український мислитель, виявивши у філософії такі галузі, як онтологія, гносеологія, аксіологія, філософська антропологія, цим самим сформулював цілісність філософського знання про людину;
- знайшли своє подальше обґрунтовано ідеї філософа про те, що в період панування чужих недемократичних режимів, формуються апатичні, агресивні, байдужі один до одного, однакові люди, яким дуже важко піднятися з колін. Через це О.Кульчицький закликав українців не допускати до такого стану і боротися за своє визволення від поневолення і будувати свою демократичну Україну;
- вперше у вітчизняній історії філософії державною мовою викладено погляди українського діаспорного філософа О.Кульчицького на проблеми формування типу української людини. До наукового вжитку запроваджено його оригінальні першоджерела. Встановлено спільні типологічні риси сучасної філософії людини та вітчизняної філософської традиції, яка сягає “філософії серця” Г.Сковороди та П.Юркевича.

Практичне значення одержаних результатів. Результати проведеного філософського аналізу творчої спадщини О.Кульчицького в контексті світової філософії мають теоретичне значення для подальшого дослідження історії української філософії. Вони можуть бути корисними при вирішенні конкретних теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з процесом реформування сучасного українського суспільства на засадах демократії, верховенства права, соціальної і політичної рівності усіх. Деякі положення, висновки та пропозиції, відображені в дисертації, визначаються новизною, стосуються процесу вироблення основних принципів інтеграції України в Європейський Союз, а також – до створення концептуальних засад політики держави, спрямованої на підтримання національної злагоди у суспільстві.

Крім того, головні положення дисертаційного дослідження можуть бути використані в лекційних курсах з філософії, історії української філософії, культурології, політології, психології, також при підготовці навчально-методичних посібників з цих дисциплін, при розробленні державних і відомчих культурно-виховних програм, планів нормативних і спеціальних освітніх курсів для студентів, магістрів і аспірантів, у роботі методологічних семінарів професорсько-викладацького складу.

Численні результати, подані в дисертації, використовуються автором у викладацькій, педагогічній, науковій, виховній діяльності, є складовою частиною наукових і методичних видань, автором яких є дисертант.

Апробація результатів дисертації. Розроблені дисертантом положення та результати історико-філософського дослідження наукової спадщини О.Кульчицького відображені в індивідуальних монографіях, статтях у наукових збірниках і часописах, у тезах наукових доповідей, виступах і повідомленнях. Положення дисертації обговорювалися на науково-методичних і науково-методологічних семінарах кафедр філософії та історії, політології Тернопільського державного економічного університету; на Міжнародному колоквиумі “Переяслав (1654) в історії Української Церкви” (листопад 2003р., м.Тернопіль); IV міжнародному симпозіумі “Проблеми інтеграції науково-освітнього потенціалу в державотворчому процесі” (жовтень 2003р., м.Форос); Міжнародній науково-практичній конференції вчених-релігієзнавців і богословів “Київська традиція і східний обряд в українському християнстві” (червень 2004р., м.Тернопіль); III Всеукраїнській науково-практичній конференції “Слов’яни: історія, мова, культура” (травень 2005р., м.Дніпродзержинськ); Всеукраїнській науковій конференції “Соціальні трансформації та проблеми жінок в сучасній Україні” (травень 2005р., м.Суми); IV Міжнародній науково-практичній конференції “Динаміка наукових досліджень – 2005” (червень 2005р., м.Дніпропетровськ); науково-практичній конференції “Научные исследования и их практическое применение.

Современное состояние и пути развития” (жовтень 2005р., м.Одеса); науково-практичній конференції вчених-релігієзнавців, богословів, викладачів “Християнське милосердя і світська емпатія: деонтологічний аспект” (жовтень 2005р., м.Тернопіль). Висновки дисертаційного дослідження використовувалися в розробці опорних конспектів лекцій, робочих програм, на семінарських заняттях.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження знайшли відображення в авторських монографіях “Галицькі митрополити” (8 др.арк., 2002р.) та “Олександр Кульчицький в контексті світової філософії” (16,3 др.арк., 2005р.); публікаціях (з них – 24 у фахових виданнях); навчальному посібнику “Культурологія” (13,3 др.арк., 2004р.); наукових часописах; матеріалах конференцій; методичних рекомендаціях.

Структура дисертації. Складність проблем, що підлягають дослідженню, їхня різноплановість зумовили загальну логіку і структуру роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків (340 стор.), списку використаних джерел і літератури (318 найменування, 22 стор.), загальний обсяг - 361 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, його зв'язок з науковими планами, сформульовано мету, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну отриманих результатів та їхнє практичне значення, подано інформацію про апробацію цих результатів.

Перший розділ “АМБІВАЛЕНТНІСТЬ АНТРОПОЛОГІЗМУ В ФІЛОСОФСЬКИХ ІНТЕНЦІЯХ ХІХ-ХХ СТ.” присвячений історичним витокам і світоглядно-методологічним засадам філософської творчості українського діаспорного філософа Олександра Кульчицького (1895-1980). Його життя і діяльність – свідчення нашої тернистої історії, трагічного шляху, який пройшла Україна. Разом з тим – свідчення величі духу. То – наше

безсмертя, визнання нас у світі, усвідомлення того, що в центрі Європи є народ, який називається “українці”. Науковий доробок вченого збагатив скарбницю української філософської думки. Він допоможе нам глибше усвідомити, пізнати самих себе, адже всі праці науковця були спрямовані саме на це, починаючи із однієї з перших публікацій “По дорозі в велику тайну (Останній етап творчості Моріса Метерлінка)” і до останньої.

Однак, наші сучасники мало ще знають про життя та велику наукову спадщину О. Кульчицького. В умовах радянської тоталітарної системи ця постать була несправедливо забута, як і багато інших імен. Лише після проголошення незалежності України почалося повернення імені цього вченого, його багатой наукової спадщини українському народові.

Діяльність Олександра Кульчицького була настільки багатогранна, що, здавалося, перевищувала людські можливості. Він був вченим-філософом, психологом і соціологом, організатором вищої школи і науки, педагогом, публіцистом, літературознавцем, громадським діячем. Об’єднувало його здобутки, було їх надійною основою глибоке духовне життя і любов до України. Саме це було основним, визначальним у діяльності вченого. Усвідомивши свою високу й відповідальну місію, він ревно її виконував.

Філософська творчість вченого є виявом вільного українського мислення з немарксистських позицій. Створюючи власну філософську концепцію, О.Кульчицький не відмовляв у праві існування жодної з думок будь-якого мислителя. У кожній він знаходив певний здобуток для подальшого розвитку своєї філософії. Лише на основі їх взаємодії мислитель створив той поліфонізм, який так чи інакше відтворений у його працях.

Для більш глибокого з’ясування процесу формування О.Кульчицького як вченого світової слави, дисертант наводить маловідомі факти його життя, а також основні віхи розвитку філософської думки в Україні і в світі, що мали вплив на мислителя.

Насамперед треба сказати, що вирішальну роль у формуванні О.Кульчицького мали сприятливі умови, в яких він був від народження. І започатковано це було, звичайно, в тій сімейній атмосфері, що була створена його батьками – батьком Юліаном фон Кульчицьким і матір'ю Теофілією Міцьковською. Перше завдання, яке батьки Олександра поставили перед собою – це виховання високого рівня громадянської національної свідомості у свого сина.

Варто відзначити, що вся система виховання О.Кульчицького батьками була спрямована на вироблення звички до практичної дії, коли слово поєднується з дією, вчинком у нерозчленовану єдність. Це й створило той духовний мікроклімат, в якому зростав майбутній вчений.

Крім сім'ї, на становлення поглядів О.Кульчицького вплинули німецькі та французькі філософи – І.Кант, Б.Паскаль, Г.Марсель, А.Бергсон, Ж.-П.Сартр, Е.Муньє, В.Штерн, М.Шелер та інші. Але найбільш вагомими у філософських переконаннях мислителя були Сократ та Г.Сковорода. Ідеалом людини для нього були сократівський „ерос” і „серце – ширше вод і вище знань” Г.Сковороди. Тому він з такою увагою намагався створити свою концепцію людини. Цією своєю концепцією, а також своєю прихильністю до специфіки української культури, своїм культом свідомої особистої та спільної дії, залишається прикладом для наслідування українською інтелігентною людиною. Цю свою функцію він уважно вивчав в сучасній Україні, в західних країнах, де проживали наші співвітчизники, і намагався бути і почуватися повновартісним співборцем за новий український і загальний гуманізм. Роль інтелігента, осмислювала життя, спертого на історично-гуманістичні здобутки поодиноких націй-культур і на скарбницю усього людства здавалася О. Кульчицькому найважливішою в сучасний період, а в українському житті зокрема. Через це він так високо цінував ідею філософа-культуролога, публіциста Г. Сковороди, який започаткував особливий тип українського інтелігента.

Переїнявши від Г. Сковороди інтелігентність, О. Кульчицький вважав за своє покликання бути одним із справжніх українських інтелігентів сучасної української дійсності і таким увійшов у наше життя, у наші серця.

Значення його творчості полягає у тому, що його ідеї проростали навіть за умов тоталітаризму марксистсько-ленінського світогляду, що знайшло свій вираз у світоглядно-антропологічній проблематиці філософів-шістдесятників Київської школи. Ще вищого рівня осмислення досягли роздуми О. Кульчицького на сьогоднішньому українському ґрунті.

Особлива увага в дисертації приділяється розвиткові персоналістської парадигми, яка лягла в основу формування поглядів О. Кульчицького.

Персоналізм визначає особистість та її духовні цінності вищим змістом цивілізації. Філософська спільність – *persona* єдина в усіх своїх проявах, структурна складність. Центром є особиста активність духовного порядку, спрямована на досягнення моральних ідеалів. Аналіз розвитку персоналізму свідчить, що ця релігійно-ідеалістична течія є типовою ланкою сучасної західної філософії, що увібрала в себе її найбільш впливові та актуальні ідеї, які об'єднує те, що персоналізм проголошує такий спосіб людського буття у світі, що утверджує головною цінністю буття – вільну особистість, яка творить. Тільки в акті творення відбувається глибинне спілкування Особистості людини і Божественної Особистості. Результатом такого процесу є навколишній світ. Внаслідок своєї творчої природи Особистісне Начало в людині єдине з Божественним Особистісним Началом, а тому укорінене у Вічності.

Хоча представників персоналізму маємо і в США, Великобританії, Нідерландах, Швейцарії, Польщі, Угорщині, Німеччині, Франції, Росії, Україні, країнах Сходу, але все ж таки прийнято виділяти дві провідні змістовні тенденції: американську і французьку. Саме остання і мала вплив на погляди О.Кульчицького. Хоча його персоналізм індивідуальний, його можна визначити з тяжінням до натурфілософії. Ця проблема розглядається **в другому розділі**

дисертаційного дослідження “ГНОСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛ-ПЕРСОНАЛІЗМУ ОЛЕКСАНДРА КУЛЬЧИЦЬКОГО”.

У ньому зазначається, що філософсько-гуманістичні ідеї, сформульовані в працях західноєвропейських мислителів і реалізованих в персоналістських концепціях, становили той філософсько-світоглядний фон, на тлі якого сформувалася система О.Кульчицького.

Вагоме місце у ній належить суті філософії, структурі філософського знання, що втілюється у праці філософа “Основи філософії і філософічних наук”.

У ній О.Кульчицький зазначає, що не можна дати остаточного визначення філософії. Це пояснюється тим, що в історичній перспективі поширений факт анархії філософських концепцій, велика кількість різних значень філософії.

Говорячи про філософію, її предмет і значення, О. Кульчицький робить слушні зауваження, які й сьогодні є досить актуальними. Так, філософ у своїй праці “Основи філософії і філософічних наук” помітив таку деталь у філософії, яка зараз стала характерною для усієї спільноти. Сьогодні навіть у підручниках з філософії зазначається, що остання є системою знань, а не просто наукою. І саме вперше цю думку висловив О.Кульчицький. У його час про це ніхто навіть не говорив.

О.Кульчицький по-новому розуміє предмет і завдання філософії.

Без сумніву, О.Кульчицького турбує та ж сама проблематика, яка зумовила до життя (духовного) філософські системи Б.Паскаля, Е.Муньє, М.Шелера, Г.Сковороди, П.Юркевича та ін. Він розуміє сучасний йому історичний момент, але і як його попередники, не все у ньому сприймає, не зі всім погоджується.

Як наслідок, еволюція поглядів приводить О.Кульчицького до висновку, що філософія є найглибшим і найширшим знанням. Через це вона не може своєю назвою точно визначити філософські рефлексії, які вона має досліджувати. Філософія намагається побачити все те загальне, яке існує в

світі, об'єднати його в єдину цілісність буття. Така універсальність філософських рефлексій у поєднанні з його тотальністю (суцільністю) остаточно створює таку її характеристику, яка відділяє філософію від інших спеціальних наук.

Разом з тим з'ясовується, що предмет філософії є не тільки предметом пізнання, але і предметом життя. Філософія виявляє такі риси, які ставлять її у відповідне місце і надають виняткового значення у людському житті, оскільки вона є не тільки способом знання, але і способом поведінки, спеціальним знанням щодо життя. Вона повинна бути повним і цілісним знанням, але саме тому не може обмежитися рефлексіями одного тільки “механізму світу”, через те, що це означало б заперечення творчої діяльності в світі, яка становить в дійсності його сутність, його життя і душу. Тому філософія і намагається зрозуміти світ в ідеях, які поєднують у собі розумну сутність з її необхідними атрибутами блага і краси. Філософія прагне з'ясувати і обґрунтувати те світобачення, джерела якого знаходяться у будь-якій людській душі і яке з необхідністю передбачається релігійним і моральним життям людства. Питання про основи і мету світу, про ставлення світу і людини до Бога хвилюють загальнолюдську свідомість і виникають попереду будь-якої науки з необхідністю не тимчасової зацікавленості, а як духовне завдання, що стосується вічних потреб людства. Тобто О.Кульчицького хвилює проблема розвитку людської духовності. Через це ми можемо говорити про гуманістичну спрямованість творчих пошуків філософа.

Беручи до уваги вищесказане, зазначимо, що визначення предмета філософії О.Кульчицьким - це знання істини, моральної правди. У цьому погляді філософа співзвучні з думками Г.Сковороди. Філософська позиція як Г.Сковороди, так і О.Кульчицького не зводилася до суто пізнавальних, а наповнена, “наближена” до з'ясування специфіки конкретної людської особистості. Українські мислителі не обмежуються при цьому тими чи іншими відокремленими людськими здібностями, а виходять із цілісності особистісної

структури, з'ясовуючи крізь її призму специфіку інших рівнів буття. Ці їх погляди співзвучні із прагненнями французьких персоналістів.

У цьому контексті зазначимо, що складний світ людської душі, спрямований на досягнення моральних ідеалів, дозволяє назвати О.Кульчицького філософом-персоналістом. Саме тому в центрі уваги його міркувань – особистість, тривожний і пристрасний пошук дороги до щастя, яке знаходиться в ній самій. Поза тим, виплекані філософом моральні аксіоми є виявом персоналістичного відчуття свободи, протестом проти деструктивної щодо особистості дії зовнішнього тиску. Все це реалізує філософія, котра як “любомудрість” спрямовує все навколо справ своїх на той результат, який дає життя духу нашому, світлість думкам.

Зауважимо, що наявна тенденція О.Кульчицького одухотворити, одушевити, пом'якшити важку ситуацію особистості певним гуманізуючим рухом думки, мудрістю – все це повинно спонукати до розуміння, толерантності. Ця тенденція формується під впливом типових рис українського менталітету, найважливіших при становленні народного світогляду і національної філософії.

У цьому контексті зазначимо, що О.Кульчицький виступив проти достатньо поширеного в різних формах механістичного концепту “людина є машина”, вбачаючи в ньому нелюдську сутність світу, яка формує “тип спустошеної людини” (Е.Муньє). Цей тип позбавлений складності й багатоманітності особистісних виявів, позбавлений індивідуальності. Саме тому, порушуючи питання про можливість людського щастя в умовах “машинізованого” світу, О.Кульчицький шукає об'єктивну силу, за допомогою якої можливе олюднення буття та духовне звільнення людини з-під влади “машини”. На думку філософа, такою альтернативною механістичності силою є “софійність” мислення як нова приналежність до буття.

“Софійність” у О.Кульчицького формувалася під впливом його улюблених філософів – Сократа і Г.Сковороди, античної філософії і літератури,

отців церкви: Климента Александрійського, Діонісія Ареопагіта, Максима Сповідника та інших. Все це підняло українського філософа до мислителя європейського масштабу.

Безперечно, що через “софійність”, О.Кульчицький досягає не просто істини буття, а буття в істині, яке є для нього індивідуальним, торкається лише мудреця. У цьому полягає його персоналізм, який акцентує увагу на “приматі духовного”, виступає проти “спрощення” людської універсальності психологією колективізму, “зведення” її до “примату економічного” (марксизм), до “матеріального мінімуму” (Д.Ружмон).

На нашу думку, “софійність” О.Кульчицького є за його словами, тенденцією “українського кордоцентричного персоналізму, пов’язаного передусім із розростанням углиб, а не з надмірним поширенням”. Сприймаючи усі досягнення тогочасної науки, віддаючи їм належне, філософ вважав, що моральні настанови для людини може дати тільки філософія (“любомудрість”) через осягнення духовних засад буття: світу, людини і культури. Особливе значення, з його точки зору, має пізнання вищих моральних настанов (істин).

Не викликає сумніву, що О.Кульчицький, орієнтуючись на зміцнення “персональної надбудови”, прагне розглядати будь-яку людську проблему в контексті конкретного існування – від глибинних матеріальних основ до найвищих духовних проявів. Філософ розуміє, що вивчення психіки людини, або визначення методів пізнання об’єктивної дійсності, або економічних закономірностей може наблизити до пояснення всіх людських проявів, навіть найвищих.

З вищесказаного випливає, що пошуки О.Кульчицького через “софійність” мислення виявити цілісність філософського знання привели його до бачення внутрішнього світу особистості як особливого досвіду, який гарантує останній її цілісність. Ця орієнтація на “внутрішній світ особистості” ще раз підтверджує належність філософа до персоналістського напрямку сучасної філософії.

Великого значення надає О.Кульчицький практичному життєвому характеру світогляду, основними чинниками творення якого є: почування (регулятор дії), в сучасному тлумаченні – світовідчуття; прямування (передумова, внутрішнє духовне джерело дій) – світосприйняття, пізнання (спрямованість на “Я” і на світ) – світорозуміння. Ці чинники забезпечують чуттєве, символічне осягнення даного духовного змісту предметів людських чуттів.

Філософ вважав, що в структурі світогляду лежить стосунок до життєвого досвіду (дієвим чинником є психологічна функція пізнання); зображення світу (функція почування); ідеалу життя (хотіння волі). За словами О.Кульчицького, світогляд є “інтерпретацією дійсності”. Цілісність життя, на думку мислителя, стає для нас проблемою у двох періодах: у роки зрілості, коли шукаємо власний шлях за наявності багатьох доріг, і коли виходимо з життя, споглядаючи пройдений шлях. Світогляд юності – це дивування світом, роздумування про майбутнє, про власне “Я”; світогляд старості – це мудрість, що робить цінний внесок у суспільну традицію.

Особливе значення відіграє філософія, на думку О.Кульчицького, для українців, через те, що у них значне місце у психічному житті посідає чуттєвість, яка відповідно до бажань і побоювань людини змінює перспективу погляду. Тут має бути важливою вимога якості і чіткості світогляду як засобу орієнтації, а здобути таку виразність неможливо без світоглядної рефлексії, тобто філософії.

О.Кульчицький розглядає філософію у єдності з онтологією, гносеологією та аксіологією. У дисертації аналізуються погляди філософа на названі вище галузі світоглядної рефлексії, головною серед яких дослідник вважає онтологію, через те, що в своїй настанові на тотальність і розкриття сутності “буття як такого” вона охоплює усі форми і настанови буття. Це досить помітно вплинуло і на історію розвитку філософської думки. Першими

проблемами філософії, на думку О.Кульчицького були проблеми “принципу”, основ і першопричин буття.

Пояснюючи онтологію як буття людини, О.Кульчицький, вбачає основне завдання філософії у розкритті змісту співвідношення макрокосму (великого світу) і мікрокосму (малого світу), де перевага надається мікрокосму душі.

Після онтології О. Кульчицький на друге місце ставив гносеологію, хоча при вичленуванні основних ділянок філософського знання надавав його аксіології. З огляду на історію філософії він не без підстав зауважував, що одночасно з онтологічними міркуваннями про сутність буття виникало питання про сутність пізнання, тому що, прагнучи вивчити структуру всієї дійсності, досліджуючи відношення і зв'язок різних складників, онтологія зосереджується на пізнанні. Адже пізнання - це надзвичайно важлива ділянка буття людини. Через це гносеологія посідає провідне, а в новіші часи, у ХХ ст. - щонайменше рівноправне місце поруч з онтологією та аксіологією.

Завдання гносеології полягатиме в тому, щоб розв'язати питання, чи можлива й за яких умов досяжна така узгодженість пізнання з його предметом. Гносеологічні проблеми вчений висвітлював з позицій класичного підходу, тобто вирішував питання щодо підстав пізнання, виявлення його меж та умов істинності. При цьому він виділяв вузлове питання – узгодження пізнання предметів з їх буттям, тобто чи можлива та за яких умов досяжна істина, що вимагає зосередження на трьох головних проблемах: межах пізнання, предметі пізнання та його джерелах.

Основним призначенням аксіологічної ділянки філософії вчений визначає природу „вартостей”. О. Кульчицький визначав „вартість”, як те, що надається для задоволення людських потреб, а з погляду її змісту, як „вартість” для когось, властивість предмета, якому належить у відношенні до предмета, що визначає „вартість”. „Вартості” мають онтологічний вимір існування через їх „зануреність” в ідеальний світ, існують тільки через дух і для духу. Вони не зводяться до матеріальних потреб, не мають конкретного існування, проте

виявляють об'єктивну, загальну для людей структуру, перебувають між собою у полярному й водночас в ієрархічному відношенні.

У здійсненні загальнолюдських „вартостей” вчений вбачав внутрішній зміст культури і персоналізації людини.

Аксіологічну проблематику вчений вважав підґрунтям будь-якої філософської системи. При цьому філософія, за його поглядом, сама є цінністю і через це має практично-життєве значення для людини, спрямовуючи людську екзистенцію.

О. Кульчицький також зацікавився проблемами людини, особистості. Тут треба сказати, що глибока обізнаність вченого дала йому можливість розглянути природу людини, особи як з погляду універсальності, так і унікальності. В аспекті сенсу людського буття О. Кульчицький простежує взаємини між природою і людиною, дає короткий огляд проблематики і методів філософської антропології. Саме філософсько-антропологічний погляд визначає місце людини у сфері космосу, як цілості буття. За ним - людина – це органічна істота, яка живе у світі і зобов'язана берегти і розвивати життя.

Як зазначає О. Кульчицький, філософська антропологія формувалася від античності до ХХ ст., зокрема в поглядах Платона, Арістотеля, Плотіна, Августина, екзистенціалізму, біоцентризму Л. Клагеса, М. Шелера і Н.Гартмана.

О. Кульчицький поділяв точку зору М.Шелера як філософсько-антропологічний синтез поглядів на людину, сутність якої полягає в готовності до дії під контролем духовних „вартостей” і самопізнання, що зобов'язує її прямувати повз саму себе, „йти у світ”, бачити перед собою своє покликання, реалізувати себе через втілення „вартостей” духу, трансцендентну спрямованість від „тварності” до культури, де дух тільки й робить людину людиною. Цим зумовлюється різниця між твариною і людиною не тільки кількісно, квантово, а й якісно, квалітативно, що крім усього потребує

дослідження впливу на людину расових, географічних, історичних, соціопсихічних, культуроморфних, глибинно-психічних чинників її буття.

Філософ вважає особистість монархічно-впорядкованою структурою духовних актів, яка є унікальною індивідуальною самоконцентрацією єдності духу, в якому перебуває структура світу. Але людина також, як жива істота, міститься в Бозі. Цю єдність всіх людей і всього живого в божественному прагненні людина відчуває в любові, симпатії, в усіх формах чуттєвої єдності з космосом.

У центрі вчення О.Кульчицького також є поняття “особистості”, яке він протиставляє ізольованому і самодостатньому індивідові. Особистість при цьому в його персоналізмі виступає в аспектах „себетворення”, спілкування з іншими особами в соціальних структурах. Особистість не досягає сама себе, якщо не приєднується до суспільства.

Особистість завжди, на думку філософа, перебуває в пошуках. Існувати для неї означає “бути з іншими і з речами, їх розуміючи, і розуміти себе”. Особистість не біжить у минуле або теперішнє: вона, існує в теперішньому, конденсує у собі минуле, а теперішнє бачить у світлі вічності трансценденції. Разом з цим особистість – це вища духовна сутність, що перебуває в постійному самоздійсненні, самореалізації в напрямі до трансцендентного.

Такі думки філософа переконали дисертанта у тому, що він був вченим-персоналістом, переконаним у тому, що сутність людини зобов’язує її здійснити „експансію” у світ, світ трансцендентний, вічний і божественний, цим самим, відкриваючи перед собою своє покликання і реалізуючись через втілення „вартостей” духу. Проте така експансія людини повинна, з одного боку, мати певні межі, а з другого – не бути пригніченою, як це, на думку О.Кульчицького, трапилось з українцями. Аналізові їх поглядів з персоналістських позицій присвячений **третій розділ “УКРАЇНСЬКА ЛЮДИНА В ПЕРСОНАЛІСТСЬКИХ ВИМІРАХ ОЛЕКСАНДРА КУЛЬЧИЦЬКОГО”**.

Підкреслюючи оригінальність мислення О.Кульчицького, зазначимо, що самотність, індивідуальність людини – це її доля, від якої вона не може звільнитися, навіть якщо б і хотіла; свідомо людина прагне до того, що є загальною метою, але без всякої участі її свідомості. Через це філософ не робить самотність предметом свого свідомого прагнення, оскільки вона, ставши самоціллю, гине. Свідоме прагнення до своєрідності однаково згубно відбивається як на окремій особі, так і на цілому культурному або національному русі, якщо останній відбувається під цим знаком.

За аналогією з персоналістською парадигмою, яка вважає, що особиста активність індивіда спрямована на досягнення моральних ідеалів, в українському персоналізмі цими ідеалами є національні, які відповідають вселюдським.

Над національною проблемою працював і О.Кульчицький. У характеристиці української людини О.Кульчицький віддав данину всім тим світоглядно-філософським ідеям, які характеризували його час і його спілкування.

О. Кульчицького хвилює доля української нації, він шукає причини її поневоленого стану, її невдач, прагне вплинути на виховання почуття національної гордості в української людини. Розглядаючи українців як людність, О. Кульчицький проаналізував українські етнопсихологічні та історично-культурні складники, що й привело його до розуміння специфіки української культурної традиції та до піднесення типових українських „вартостей” в сучасній боротьбі за збереження української людини та української духовної спільноти. Ці складники вчений знаходив, аналізуючи етнопсихологічні умови створення української духовності, що відображені у його працях “Риси характерології українського народу”, “Психологія Адлера (Вдача, виховання, родина в світлі індивідуальної психології Адлера)”, “Людина за філософією Г.Сковороди антитезою марксистсько-ленінської концепції людини. Філософсько духовний аспект української культури”, “Світовідчуття

українця” та інші. У них чільне місце посідає погляд на характерологію українського народу, що вивчає особливості психіки, притаманні певній людській спільноті.

Ототожнюючи національний характер із своєрідним способом життя, комплексом культурних цінностей, правилами поведінки та системою інституцій, притаманних певній країні, О.Кульчицький зазначав, що формування національного характеру відбувається історично, й визначив та систематизував різні чинники що на нього впливають.

Підсумувавши ці чинники, філософ прийшов до висновку, що слабкість персональної надбудови української психічної структури є відносною і значною мірою залежить як від зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Тому зміцнення персональної надбудови можливе в активній соціально-політичній поведінці громади, в пошуках шляхів розбудови державності, в переборенні „комплексу меншовартості”, в посиленні регіонально-вольової поведінки особи, в тих могутніх внутрішніх потягах, що глибоко вкорінені в душі українців. Такі зміни у соціальній психології українського народу можливі лише за умов перетворення його соціально-політичних обставин, що сьогодні поступово почали здійснюватися.

Слід відзначити, що дослідження української духовності з’ясовує О.Кульчицький у студіях поглядів Г. Сковороди, І. Франка, Т. Шевченка. Саме цих українських Геніїв називає вчений-філософ еталоном свідомості і сумління українського народу в період його становлення.

Насамперед О.Кульчицький намагався визначити багату сквородинську духовну спадщину та її значення для українців. Основним у філософії Г. Сковороди, на думку О. Кульчицького, є принцип „себе пізнання”.

Саме принцип „себе пізнання” відкриває у людині безодню людського серця. Звідси випливає, що одним з найсуттєвіших рис філософських поглядів Г.Сковороди (зрештою, і всієї української філософії) є “кордоцентризм”, тобто орієнтація на пізнання не з позицій пріоритету розуму, а з пріоритету “серця”,

або “внутрішнього” душевного.

Цей “кордоцентризм” української філософії, на наш погляд, впливає з двох рівнів свідомості, пов’язаних між собою.

Перший, емпіричний, формується на рівні буденної свідомості, яка впливає із загальної української структури (кордоцентричності). Існує в “расовому аспекті”. Знаходить своє “обґрунтування” в стилі “прихованості” як однієї з можливих українських реакцій на тиск історичної дійсності, також в перевазі малих, інтимних груп типу “спільноти переживання”, в послабленні європейської “екстраверсії”, європейського намагання володіти над світом. Це є наслідком віддаленості України від осередків “європейського духу”. Крім цього, “рефлексивна” настанова виявляє себе в позитивному ставленні до несвідомого, і в його включенні в цілісність психічного життя.

Другий рівень виявився в наслідуванні традицій богословсько-філософського осмислення Святого Письма отцями і вчителями східної церкви.

Тут варто зазначити, що “кордоцентризм” є характеристикою не тільки українського світогляду, а й на Заході були мислителі, такі як Й.С.Еріугена, Майстер Екхарт, Якоб Бйоме, Блез Паскаль та інші, в працях яких поняття серця, любові посідали істотне місце

Акцентуючи увагу на біблійному розумінні серця, як характерній рисі української філософської думки, необхідно підкреслити, що серце, з одного боку, як центр, виражає сутнісну, глибинну, приховану таїну кожного єства, з другого, воно, як вершина світобудови, причетне і до інших сердець, “створених” на всіх попередніх етапах, тобто в процесі і розвитку культури, до закладених у них змісту та набутого досвіду. Людина ж серцем пізнає і розуміє світ, ближніх, себе саму, Бога. Крім почуття, серце містить волю. Через це воно може бути добрим, злим, ніжним, боязким, вірним, зрадливим і т.д. Таке тлумачення серця не могло не позначитися на самому розумінні філософії. Це особливо яскраво й виявилось у філософії Г.Сковороди, згідно з яким вона є мудрість, що народжується із багатства серця.

До числа українських Геніїв, яким присвятив свої праці О. Кульчицький, належить постать Тараса Шевченка, якого О.Забужко назвала першим національним інтелігентом, отже таким, що виразно усвідомлює репрезентативність своєї діяльності щодо окремої й самодостатньої національної спільноти. Не випадковим є той факт, що вчений звернув свою увагу на особу Великого Кобзаря. Це пояснюється тим, що персоналістична спрямованість української філософської думки у ХХ ст. була яскраво виражена у творчості великого українського поета, художника і мислителя Т. Шевченка, а О. Кульчицький стояв на позиціях українського персоналізму, через це й зацікавився постаттю Кобзаря, якого називає чимось більшим, як найгеніальніший, найбільший поет.

На наш погляд, звернення Т.Шевченка до духовного багатства українського народу, розкриття його чистого духу, великої героїчної душі, одвічного прагнення до добра, продовжували національну кордоцентричну традицію, започатковану Г.Сковородою і П.Юркевичем. Зокрема, головною рисою багатогранної творчості поета є безмежна робота серця як осередку внутрішнього життя, найглибших почувань.

Називаючи Т.Шевченка “батьком”, О.Кульчицький у своїх дискурсах також прослідковує проблему взаємин народу і його “батьків” - лідерів. Лідер має спиратися на масу. Але буває і так, коли народ поневолений, лідери залишають його. Таке відступництво було притаманне й українцям.

Прослідкувавши вплив українських Геніїв – Г. Сковороди, І. Франка, Т.Шевченка, М. Шашкевича на становлення української духовності, можна з певністю припускати, що ці свої дискурси О. Кульчицький мав намір поповнити іншими студіями типових особистостей різних історичних періодів України, а зокрема осіб, причетних до хрещення Київської Русі 988 р. Але, на превеликий жаль, вчений не дожив до ювілейних святкувань тисячоліття християнства в Україні в 1988 р. Через це впевнено можна стверджувати, що таке завдання залишив вчений вже своїм послідовникам, озброївши їх своїми

принциповими й методологічними вихідними даними. А щодо близької перспективи, то професор Кульчицький підкреслював потребу ясного розуміння радянсько-комуністичного духовного геноциду в філософсько-марксистському та історично-колективістському розумінні, протиставляючи йому обсяги й вимоги українського персоналізму. Особливі надії цього протистояння філософ покладав на молодь. Саме тому в його доробку, присвяченому українському персоналізмові, є праці, в яких вчений розглядає світогляд молоді, чинники, що на нього впливають, а також порушує проблеми національно-патріотичного виховання.

Так, О. Кульчицький пише, що розвиток людини можна вважати теоретичним здобутком світу, яке здійснювалося через його пізнання, через охоплення свідомістю людини усіх ділянок життя. Саме вік із сімнадцяти до дев'ятнадцяти вважається, на думку вченого, завершенням засвоєння світу, формуванням світогляду, яке відбувається у три етапи. У перший період, для того, щоб пізнати світ, людина наповнює свої думки різними турботами, ідеями, ідеалами та моральними нормами.

На другому етапі людина переходить від фантазійної казки, де все живе і все слухняне щодо магії життя, до суворої невблаганної дійсності природи, що із неї вона зусиллями та дією техніки, витворює собі потрібне довкілля цивілізації. Зацікавлення технікою робить із „механізму” ключ розуміння не тільки світу природи, але й людського світу.

Третій етап пов'язаний із розумінням культури. Через нього людина відкриває у собі ще новий вимір дійсності – внутрішній світ. Це світ відчуттів, цінностей, думок, із якого викристалізуються клейноди Добра, Краси, Святості, Правди, самоцвіти „вартостей” культури, твориться собі ідеал особистості, яким бажав би бути й ідеал суспільства, у якому бажав би жити. Цим третім етапом здобуття світу є здобуття царства культури, - царства духовних цінностей.

Після цього для юної людини залишилося останнє завдання – кінцеве об'єднання надбань трьох ділянок навколишнього світу – органічного довкілля, цивілізаційного та культурно-духовного в одному світогляді. Це завдання не є простим, але тільки здійснивши його, людина пізнала світ, здобула необхідні знання, в неї сформувався світогляд.

О. Кульчицький зазначає, що людина живе, а відтак і філософує. Це відбувається, по-перше, навіть тоді, коли пізнання підноситься на рівень чистої теорії, по-друге, коли пізнання переходить на рівень філософування, по-третє, коли пізнання віддаляється від життя, підноситься над ним, але воно завжди є „знання і життя – для життя”. Цими словами філософ підкреслює, яке велике значення має пізнання у формуванні світогляду.

Значення світогляду полягає не стільки в теоретичному, скільки в практичному життєвому характері. Через те, що світогляд є поглядом на світ, і від поглядів на поодинокі випадки чи сторони життя відрізняється тільки тим, що є поглядом на цілість життя, що стає для людини проблемою. Із цією проблемою людина живе все життя.

Простеживши процеси і причини, що вплинули на формування типу українця, філософ виділяє біологічний, геопсихологічний, історичний, соціопсихологічний, культурознавчий і глибинно-психологічний аспекти.

У расово-біологічному аспекті треба було б взяти до уваги вплив, який справили на генезу української людини расові чинники.

У геопсихічному аспекті треба, враховуючи різні типи українського краєвиду і особливості українського підсоння, врахувати можливі зміни, які вносять контакти із довкіллям. Треба зокрема розглянути можливі впливи клімату України на організм, його самопочуття і настрої, а особливо біотонус.

Історична дійсність виражається насамперед в історичній долі народу. Це тяжіння історичної долі, як вже було неодноразово сказано, виробило в українців комплекс історичної меншовартості, проти якого свідомі українці в різний період історії боролися.

Але історична дійсність також виробила в українців особливий стан колективної національної свідомості.

Вроджені расові, геопсихічні та історично зумовлені риси українського народу визначають особливості українського характеру через дію соціальних чинників. Расові чи геопсихічно зумовлені різниці спричиняють, виявляють або впливають на різні форми суспільного життя, які в свою чергу формують психіку.

Як зазначає філософ, на групотворчі здатності людини мають вплив такі психічні особливості, які в свою чергу можуть бути зовсім не простими, це: самоствердження, солідарність, нахил виявляти суть свого внутрішнього життя, схильність до товариського життя, підкореність і т. д.

Якщо говорити про українців, то самоствердження у них є незначне. Якщо воно і є, то набирає швидше форм історичного комплексу меншовартості і почуття кривди. Риса підкорятися в українців часто є вирішальним кредо їх поведінки, що наслідують її форму. Ці форми, які виправдовуються більше пристосуванням до життя, пов'язані із внутрішнім протестом. Мало в українців і схильності до боротьби. Це більше проявляється у боротьбі всередині групи. Співчуття, симпатія до інших – ці риси достатньо високо розвинуті в українців. Звідси легкість, з якою вони проникають у чуже психічне життя, несхильність до власної інтимності, що пов'язана із рисою товарищкості. Солідарність, як схильність допомагати сильним чи сильнішим, безумовно поступається місцем інстинктові допомагати слабшим. Можна б сказати інстинкт наслідувати, пов'язаний із слабо вираженою рисою підкорятися визнаним авторитетам і через це функція суспільної єдності не розвинена.

З огляду на вищесказане з впевненістю можна стверджувати, що всі ці тенденції ґрунтуються на давніх і глибоких історико-філософських культурних основах. Ці глибинні основи, підкреслює О.Кульчицький, який аналізує сутність українського світовідчуття, коментуючи теорію К.Ясперса про контемплативні настанови (які поділяються на раціональні, естетичні і

інтуїтивні), наголошує на значенні саме інтуїтивних настанов для української психіки.

Іншими словами, дослідивши українську психічну структуру, треба піднести її до рівня українського незалежного характеру. Потрібно витворити нову українську індивідуальність. Це все можна створити тільки через розвиток культури, виховання і самовиховання.

На думку О.Кульчицького, структура українського характеру повинна поєднувати в собі расові ознаки остійської і динарської раси, геопсихічні особливості людини поліського краю „притаєної обмеженості” із геопсихічними ознаками притаманними людині „безкрайної далечени”, основу мають складати люди „хвилястої м'якості”; історичний ідеал хлібороба-воїна з ідеалом діяча-каменяря, соціальний класовий ідеал сина землі з національно-груповим ідеалом сина Батьківщини.

З усього цього очевидно зрозуміло одне, для цього потрібно безмежно любити свій народ і свою Україну. Такий основний висновок можна зробити, проаналізувавши наукову спадщину О. Кульчицького. Але професор не тільки закликав любити свою рідну землю, він, як і Г. Сковорода, своїм життєвим прикладом виконував в українському культурному житті традиційну подвійну роль унікального інтелектуала, а саме: роль дослідника у своїх галузях науки, якими були філософія, психологія, етнопсихологія, і роль педагога, який поширював на сферу українського культурного життя, скеровуючи дію в духовній площині. Цю останню роль О. Кульчицький часто називав „філософською публіцистикою” або „психо-соціальною педагогікою”, або ще теж маловживаним, але багатозначним висловом „психагогією”. Цим назвам професор надавав особливого значення, прирівнюючи їх до сократівської ролі в публічному житті на агорі, або, в останніх роках сквородинської ролі філософа, серед народу. Цю свою роль професор Кульчицький виконував у постійному зв'язку зі своїми студентами, яких він мав величезну кількість і які понесли у життя його роздуми про українську людину і про сучасну людину

загалом. Вчений співпрацював із українською пресою в усіх країнах діаспори, брав безпосередню участь у діяльності різних українських установ. В усіх цих колах він мав велику популярність завдяки своїй ерудиції, шанобливому ставленні до співрозмовника, зокрема, за своє вміння вести відвертий діалог. Ці всі характерні ознаки його особистості витворили для О. Кульчицького особливе місце в українській науці. Головною темою його філософських поглядів на життя було визначення унікальності, неповторності справжньої людської особистості і українця зокрема. Філософ у своїх дискурсах постійно підкреслював важливість і наявність філософської думки в культурному житті української спільноти. Він вважав, що філософська думка є сукупністю суттєвих знань і цінностей, необхідних для повного самоусвідомлення людини і цілої спільноти.

У **висновках** подаються основні узагальнення, підводяться підсумки дисертаційного дослідження, визначаються напрями подальшого дослідження проблеми.

ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Гончарук Т.В. Олександр Кульчицький в контексті світової філософії: Монографія.- Тернопіль: Економічна думка, 2005.- 279с.
2. Гончарук Т.В. Галицькі митрополити.- Тернопіль: Горлиця, 2002.- 109с.
3. Гончарук Т.В. Культурологія: Навчальний посібник.- Тернопіль: Карт-Бланш, 2004.- 213с.

Статті у наукових фахових виданнях

4. Гончарук Т.В. Польсько-українська конфронтація в Галичині в 90-х рр. ХІХ – 1914 р.// Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка.- Серія: Історія.- 2001.- Вип.13.- С.95-100.
5. Гончарук Т.В. Культурно-національне відродження в Галичині в 1848-1849 роках // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного

- університету імені В.Гнатюка.- Серія: Філософія.- Тернопіль.- 2002.-№8.- С.133-137.
6. Гончарук Т.В. Греко-католицька церква і національний рух в Галичині (1848-1914 рр.) // Наукові записки. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова.- К.: КНП.- 2002.- Вип.10.- С.46-52.
 7. Гончарук Т.В. Українська греко-католицька церква і процес національного відродження в Галичині в ХІХ ст. // Наукові записки. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова.- К.: КНП.- 2002.- Вип.11.- С.75-83.
 8. Гончарук Т.В. Культурологія як наукова дисципліна і предмет // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка.- Серія: Філософія.- Тернопіль: ТДПУ.- 2002.- №9.- С.141-145.
 9. Гончарук Т.В. Владика Григорій Хомишин: меценат і просвітител ь // Наукові записки. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова.- К.: КНП.- 2002.- Вип.12.- С.147-153.
 10. Гончарук Т.В. Блаженний Никита Будка // Наукові записки. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова.- К.: КНП.- 2002.- Вип.13.- С.95-101.
 11. Гончарук Т.В. Культурний розвиток в 50-60-х роках ХІХ століття в Галичині // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка.- Серія: Філософія.- Тернопіль: ТДПУ.- 2003.- №10.- С.55-60.
 12. Гончарук Т.В. Культурно-національна діяльність М.Грушевського в Галичині // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка.- Серія: Філософія.- Тернопіль: ТДПУ.- 2003.- №11.- С.117-121.

13. Гончарук Т.В. Іван Якович Горбачовський вчений світової слави // Проблеми інтеграції науково-освітнього потенціалу в державотворчому процесі: Збірник наукових праць. - Тернопіль: Тернопільський державний технічний університет імені Івана Пулюя.- 2004.- Вип.3.- С.114-117.
14. Гончарук Т.В. Особливості взаємовпливу культури Київської Русі на розвиток національної ідеї в ХІХ ст. // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка.- Серія: Філософія.- Тернопіль: ТДПУ.- 2004.- №12.- С.9-14.
15. Гончарук Т.В. Вплив персоналізму на формування світогляду О.Кульчицького // Науковий вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди.- Серія: Філософія.- Харків: ХНУ.- 2004.- Вип.17.- С.112-118.
16. Проблема взаємин народу і його лідерів у філософії О.Кульчицького // Філософські пошуки.- Львів-Одеса: ІФРІФ ЛФС “Cogito”, Ви-во „Центр Європи”.- 2004.- Вип.17-18.- С. 188-196
17. Гончарук Т.В. Антропологізм філософських пошуків // Сторінки історії: Збірник наукових праць. – К.: ІВЦ „Видавництво „Політехніка”.- 2005.- Вип.21.- С.247-254.
18. Гончарук Т.В. Проблеми людини та української духовності у філософії О.Кульчицького // Вісник Житомирського державного університету імені І.Франка.- 2005.- Вип.20.- С.21-24.
19. Гончарук Т.В. Персоналістська філософія та її різновиди // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка.- Серія: Філософія.- Тернопіль: ТДПУ.- 2005.- №13.- С.26-30.
20. Гончарук Т.В. Специфіка української ментальності // Науковий часопис Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Збірник наукових праць.- К.: КНП.- 2005.- С.75-82.

21. Гончарук Т.В. Науково-громадська діяльність Б.Цимбалістого в контексті українського державотворчого процесу // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки.- 2005.- №5.- С.106-109.
22. Гончарук Т.В. Порівняльний аналіз персоналізму Олександра Кульчицького та екзистенціалізму Богдана Цимбалістого // Мандрівець. Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”.- 2005.- №5.- С.71-74.
23. Гончарук Т.В. Кантівський світ в творчій еволюції Олександра Кульчицького // Науковий часопис Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Збірник наукових праць.- К.: КНП.- 2005.- С.128-135.
24. Гончарук Т.В. Проблема традиції та вибору раннього українського філософського гуманізму // Мандрівець. Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”.- 2005.- №6.- С.64-67.
25. Гончарук Т.В. Філософські погляди Богдана Цимбалістого // Філософія, культура, життя.- Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія.- 2005.- Вип.25.- С.68-75.
26. Гончарук Т.В. Наукове осмислення проблеми серця в українській філософії // Філософські науки: Збірник наукових праць.- Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка.- 2006.- С.220-224.
27. Гончарук Т.В. Антропологічні основи української духовно-академічної філософії // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка.- Серія: Філософія.- Тернопіль: ТДПУ.- 2006.- №14.- С.39-43.

АНОТАЦІЯ

Гончарук Т.В. Олександр Кульчицький в контексті світової філософії. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05.- історія філософії. Дніпропетровський національний університет, Дніпропетровськ, 2006.

Дисертацію присвячено філософській спадщині українського діаспорного філософа Олександра Кульчицького. У дослідженні розглядаються основні чинники, що вплинули на формування світогляду українського мислителя. Показано, як сімейне виховання, а також праці світових і вітчизняних філософів дозволили розкритися талантові О.Кульчицького. Досліджено філософський персоналізм, в основі якого лежить persona, який пронизує усі твори мислителя.

У дослідженні аналізуються погляди О.Кульчицького на традиційні розділи філософії, місце і значення філософських наук. Особливе місце в дисертації надається осмисленню філософсько-антропологічних та етнопсихологічних поглядів філософа, його характеристики світоглядного менталітету українського народу.

Досліджуючи світоглядні рефлексії О.Кульчицького, доведено, що його філософська спадщина є вагомим внеском у розвиток світової та української філософської думки. Вона містить оригінальні погляди на цілий ряд філософських проблем і є досить актуальною для сьогодення, а сам вчений, створивши свою парадигму – націонал-персоналізм, вписав своє ім'я до скарбниці світової та української науки.

Ключові слова: філософія, онтологія, гносеологія, аксіологія, філософська антропологія, характерологія, етнопсихологія, менталітет, націонал-персоналізм, чинники формування національного характеру.

АННОТАЦИЯ

Гончарук Т.В. Александр Кульчицкий в контексте мировой философии.- Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. Днепропетровский национальный университет, Днепропетровск, 2006.

Диссертация посвящена философскому наследию украинского диаспорного философа Александра Кульчицкого. В диссертации рассматриваются главные причины, которые имели влияние на формирование мировоззрения украинского мыслителя. Показано, как семейное воспитание, а также труды мировых и отечественных философов разрешили раскрыться талантам А.Кульчицкого. Исследовано персонализм, в основе которого лежит persona, который пронизывает все труды мыслителя.

В результате анализа обнаружены взгляды А.Кульчицкого на традиционные разделы философии, место и значение философских наук. Особенное место в диссертации предоставляется осмыслению философско-антропологических и этнопсихологических взглядов философа, его характеристике мировоззренческого аспекта менталитета украинского народа.

Исследуя мировоззренческие рефлексии А.Кульчицкого, доказано, что его философское наследие является большим вкладом в развитие мировой и украинской философской мысли. Она содержит оригинальные взгляды на целый ряд философских проблем и является очень актуальной для сегодняшнего дня, а сам ученый, образовав свою парадигму – национал-персонализм, вписал свое имя в сокровищницу мировой и украинской науки.

Ключевые слова: философия, онтология, гносеология, аксиология, философская антропология, характерология, этнопсихология, менталитет, национал-персонализм, факторы формирования национального характера.

ANNOTATION

Honcharuk T.V. Oleksandr Kulchytskyy in the World Philosophy Context. – Manuscript.

Thesis for a doctor degree in the field of Philosophy by speciality 09.00.05 – History of philosophy. – Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk, 2006.

The thesis is devoted to the philosophical inheritance of the Ukrainian diaspora philosopher Oleksandr Kulchytskyy. The basic factors which influenced on forming of the Ukrainian thinker's world-view are studied in the research. It is shown how the family education and also the works of the world and domestic philosophers allowed to open up O.Kulchytskyy's talent. The philosophical personalism, in the centre of which is a persona and which goes through all thinker's works, is investigated.

In the research O.Kulchytskyy's views on traditional sections of philosophy, the place and the value of philosophical sciences are discovered and subjected to the analysis. The comprehension of philosophical-anthropological and ethno-psychological philosopher's views and his description of the Ukrainian people world-view mentality get the special place in the thesis.

Exploring his world-view reflections, O.Kulchytskyy's philosophical inheritance is proved to be the significant contribution to the development of the world and domestic philosophical thought. It contains the original views on a number of philosophical problems and it is actual enough for contemporaneity, and the scientist himself, creating his own paradigm of national-personalism, put his name down to the treasury of the world and Ukrainian science.

Key words: philosophy, ontology, gnoseology, axiology, philosophical anthropology, characterology, ethno-psychology, mentality, national-personalism, factors of the national character forming.